

Araştırma Makalesi / Research Article

AFETE HAZIRLIK: KONTROL ODAĞI VE GENEL AFET HAZIRLIK İNANIŞI İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İbrahim Efe EFEOĞLU*

Konuralp SEZGİLİ**

Mehmet SEĞMENOĞLU***

ÖZ

Afetler fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, yaşamı durduran ya da kesintiye uğratan, insanların baş etme kapasitesinin sınırlı olduğu doğa veya insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanmaktadır. Afetlerle mücadeleye önemli miktarlarda kaynak ayrılmasına rağmen afetlere hazırlık düzeyi yetersiz kalmaktadır. Bu nokta, afetlere hazırlıklı olma durumunu afet yönetim süreçlerinin en kritik bileşenlerinden biri haline getirmektedir. Bu çalışma, bireylerin afetlere hazırlıklı olmaları ve önlem alabilmeleri bağlamında kontrol odağı kavramını merkeze almaktadır. Araştırmada katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğine göre kontrol odağı belirlenerek bunların Genel Afet Hazırlık İnanç Ölçeğinin altı boyutu ile ilişkileri analiz edilmiştir. Bulgular, eğitim, yaş, meslek grubu ve meslek deneyiminin afete hazırlık bağlamında anlamlı farklılıklar sergilediğini göstermektedir. Regresyon analizi, iç kontrol odağının Genel Afet Hazırlık İnanç boyutları içinde algılanan engeller üzerinde negatif, öz yeterlik üzerinde pozitif bir etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Genel Afete Hazırlık İnanç, Kontrol Odağı, Dış Kontrol Odağı, İç Kontrol Odağı.

* Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, e.efeoglu@atu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3928-4568>

** Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, ksezgili@atu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6301-1805>

*** Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, segmenoglumehmet@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1786-4473>

DISASTER PREPAREDNESS: A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN LOCUS OF CONTROL AND GENERAL DISASTER PREPAREDNESS BELIEF

ABSTRACT

Disasters are defined as natural or man-made events that cause physical, economic and social losses, stop or interrupt life, and allow limited coping capacity. Despite considerable resources allocated to disaster management systems, levels of preparedness for disasters remains inadequate. This fact makes disaster preparedness as one of the most critical components of disaster management processes. This study focuses on the concept of locus of control in the context of individuals' disaster preparedness beliefs. In the research, the socio-demographic characteristics of the participants and the locus of control according to Rotter's Internal-External Locus of Control Scale were determined and their relations with the six dimensions of General Disaster Preparedness Belief Scale were analyzed. Findings show that education, age, occupation and tenure show significant differences in the context of disaster preparedness. Regression analysis reveals that internal locus of control has a negative effect on perceived barriers and a positive effect on self-efficacy of General Disaster Preparedness Belief.

Keywords: *Disaster, Disaster Management, General Disaster Preparedness Belief, Locus of Control, External Locus of Control, Internal Locus of Control.*

1. GİRİŞ

Dünyanın çeşitli coğrafyalarında olduğu gibi Anadolu da depremler başta olmak üzere çığ, toprak kayması, su baskınları gibi bir anda ortaya çıkan ya da kuraklık ve salgın hastalıklar gibi aşamalı biçimde gelişerek yıkıcı sonuçlara sebep olan afetlerden yoğun biçimde etkilenmektedir (Gökçe ve Tetik, 2012). Afetler değişen risk düzeyine göre herhangi bir zamanda ve yerde gerçekleşebilecek, belirli seviyelerde önlem alınabilen ve gerçekleşikten sonra sonuçları sınırlı seviyede yönetilebilen olaylar dizisidir. Yönetim düşüncesi bakımından bu dizinin en önemli bileşenlerinden biri afetlere hazırlıktır; zira afetle mücadeleye önemli miktarlarda kamusal kaynak ayrılmasına ve yaygın çalışmalar yürütülmesine rağmen, afete hazırlıklı olma durumu örgütler ve özellikle bireyler bakımından genellikle yetersiz seviyelerde kalmaktadır (Hale ve Moberg, 2005; Paton, 2003). Afetlere hazırlıkta bireylerin sahip olduğu en *önemli* avantajlar afetlere ilişkin bilgi ve farkındalık ile kaynaklara bağlı olarak etkili kurumsal mekanizmaların geliştirilmesidir (Khan, 2008). Bireylerin bilgi ve farkındalığını arttıracak önlemlerin alınması ve kaynakların etkin kullanılarak kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi, kamu kurumları başta olmak üzere sivil toplum ve özel sektör kuruluşları tarafından da yürütülmektedir. Bununla birlikte afete hazırlıktaki organizasyonların kaynak bakımından gücü ya da operasyonel yetkinliği, bireylerin bilgi ve farkındalığının geliştirilmesi bakımından tek başına açıklayıcı ve yeterli değildir. Bu çerçevede afetlere hazırlanmada bireysel farklılıkların incelenmesi, afet zararlarının azaltılması bakımından yüksek önem arz etmektedir.

Sosyo-demografi ve kişilik gibi bireysel hususların afete hazırlıkta etkili olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da afete hazırlık inanisında bireysel farklılıkların rolünü kontrol odağı kavramı üzerinden incelemektir. Bu çerçevede Rotter (1966) tarafından geliştirilen iç-dış kontrol odağı kurgusu merkeze alınarak bireylerin mevcut kontrol odağı ile afetlere hazırlık inanışları arasındaki ilişkiler araştırma konusu yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, bireylerin alınacak önlemler sayesinde afetten en az zararla kurtulabileceğine inanması veya başına gelebilecek kötü senaryoları kendi dışındaki sebeplere yükleyerek elinden hiçbir şey gelmeyeceğine inanması anlamına gelen kontrol odağı farkı bireysel düzeyde ayrıştırılarak bu farkın afete hazırlık inanisıyla ilişkisi ortaya konmaktadır. Bu kapsamda ilk bölümde afetin

genel çerçevesi ve kontrol odağı kavramları ele alınarak ikisi arasındaki ilişkiler irdelenmekte ve temel argümanlar geliştirilmektedir. İlerleyen bölümlerde araştırma yöntemi ve geliştirilen modellere ilişkin bulgular paylaşılmakta, sonuç değerlendirmesinde bulguların kuramsal ve pratik değeri tartışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Afet ve Afete Bireysel Hazırlık İnancı

Afet, kontrol dışı veya kontrol altına alınamayan, can kaybının yanı sıra fiziksel, sosyal ve çevresel kayıplara (Ergünay, 2007); pazar, üretim ve işsizlik gibi ekonomik kayıplara neden olan (Özmen, Nurlu, Kuterdem ve Temiz, 2005; AFAD, 2021), günlük yaşamı bozan veya kesintiye uğratan (Gürer, 2011), müdahalede kaynağın yetersiz kaldığı (Işık vd., 2012) kısa veya uzun süreli olaylar dizisi olarak tanımlanabilir. Deprem, toprak kayması, yanardağ patlaması, tsunami, gibi jeolojik (Uzunçubuk, 2009); sel-su taşkını, çığ, fırtına, aşırı kuraklık, hortum, iklim değişikliği, küresel ısınma gibi meteorolojik kökenli doğa olayları (Yılmaz ve Öztürk, 2017) ile kimyasal kirlilik, patlama, yangın, kaza, terör olayları gibi insan ve teknoloji kaynaklı (Burling ve Hyle, 1997) olaylar, insanların canına ve malına zarar verdiği anda afet olarak değerlendirilir. Doğal sebeplerin yanı sıra çarpık kentleşme, nüfus artışı, doğal çevreye zarar verilmesi ve iklim değişikliği gibi insan eliyle gelişen faktörler de afet riskini artırmaktadır (ADRC, 2005). Afetlerin sebep olduğu yıkıcı insani ve ekonomik sonuçlar, bu konuda çeşitli tedbirler alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, kriz yönetim sürecinden hareket eden bütünleşik afet yönetim sistemleri; hazırlık ve zarar azaltma, müdahale, iyileştirme aşamalarıyla (AFAD, 2021) afeti döngüsel bir yaklaşımla ele almaktadır (Bean, Viljoen ve Ittmann, 2011; Uzunçubuk, 2009). Bununla birlikte, mevcut afet yönetim sistemleri genellikle afet sonrası müdahale araçları üzerine kurulmuştur (Genç, 2007b). Afetlerin çok yönlü etkilerine müdahale aşamasında, afetleri yönetmekle sorumlu kurum ve kuruluşların afet sonrası koordinasyonda güçlükler yaşaması, ayrıca teknoloji, finansman ve diğer kaynakların kıtlığı gibi nedenler, afet yönetim süreçlerinde hazırlığın önemini belirginleştirmektedir. Afete hazırlığın afetin olumsuz etkilerini azalttığı ortadadır (Kadioğlu, 2008). Bununla birlikte genel olarak, bireylerin afete hazırlanması, kurumsal mekanizmalar gibi çoğunlukla yetersiz kalmaktadır (Paton, 2003).

Afete hazırlıkta bireysel fark kaynakları üzerine yapılan çalışmalarda; yaş, eğitim, gelir (Sattler, Kaiser ve Hittner, 2000; Kasapoğlu ve Ecevit, 2003) gibi sosyo-demografik faktörlerin yanı sıra bireylerin kritik farkındalığı (Paton, 2003), risk algısı (Miceli, Sotgiu ve Settanni, 2008), hazırlıklı olma algısı (Mulilis ve Duval, 1995), önceki afet deneyimi (Dooley, Catalano, Mishra ve Serxner, 1992; Rincon, Linares ve Greenberg, 2001; Kasapoğlu ve Ecevit, 2003; Miceli vd., 2008), afet eğitimi (Sorensen, 1983; İnal, Kocagöz ve Turan, 2012) gibi çeşitli faktörlerin afete hazırlıkta etkili olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmada, bilişsel psikolojide üretilen ve 1950-1960 yılları arasında çok sayıda araştırmayla aşamalı olarak geliştirilen Sağlık İnanç Modelinin (Rosenstock, 1974) İnal, Altıntaş ve Doğan (2018) tarafından uyarlanan Genel Afet İnanç Hazırlık Ölçeği kullanılmıştır. Sağlık İnanç Modeli, uzun yıllardır kullanılan ve çeşitli araştırma bulgularıyla tutarlı bulunan bir modeldir (Janz ve Becker, 1984). Modelde “algılanan duyarlılık” sağlık sorunu karşısında kişisel değerlendirmeleri, “algılanan ciddiyet” sağlık sorunu ve potansiyel sonuçlarının ciddiyetine ilişkin öznel değerlendirmeleri, “algılanan yararlar” hastalık riskini azaltan sağlık odaklı davranışta bulunmanın etkinliği konusundaki kişisel değerlendirmeleri, “algılanan engeller” sağlık odaklı davranış değiştirme konusunda kişisel değerlendirmeleri içermektedir (Glanz, Rimer ve Viswanath, 2008). Modelin “eyleme geçiriciler” bileşeni sağlık odaklı davranış geliştirmek için tetikleyici olayların gerekliliğine ilişkin inancı, “öz yeterlik” ise bir davranışı başarıyla gerçekleştirmeye ilişkin kişisel inancı ifade etmektedir (Glanz, Rimer ve Viswanath, 2008; Rosenstock, 1974). İnal ve arkadaşları (2018) hastalık riski karşısında bireysel algılara ilişkin bu boyutları afetlere uyarlamıştır.

2.2. Kontrol Odağı

Rotter (1966) kontrol odağı kavramını, bireyin eylemleri sonucu aldığı ödül ve cezanın kendisi tarafından mı yoksa başka güçler tarafından mı denetlendiğine ilişkin beklentileri olarak tanımlamaktadır (Küçükkaragöz, Akay ve Canbulat, 2013). Diğer bir deyişle kontrol odağı, bireyin davranışlarının sebep olacağı sonuçlar hakkındaki beklentilerinin içsel veya dışsal olarak yorumlanması şeklinde anlaşılabilir (Rotter, 1966). Bireylerin kontrol odağının kaynağı; çocuklukta ödül ceza deneyimleri (Skinner, Zimmer-Gembeck ve Connel, 1998) ile geçmişteki başarı, destek ve beklentileri ışığında karşılaştıkları durumlar olarak ifade edilmektedir (Graham ve Weiner, 1996; Shojaee ve French 2014). Bunun sonucunda bireyler

karşılaştıkları olayların sorumluluğunu kendi eylemlerinin sonuçları olarak kabul ederek iç kontrol odaklı olabileceği gibi sonuçların bireysel sorumluluğundan uzak durarak ve bunları diğer bireylere ya da metafizik olgulara yükleyerek dış kontrol odaklı olabilir (Konan, 2013). Bireylerin kontrol odağının iki uç nokta olan yüksek iç kontrol odağı ile yüksek dış kontrol odağı arasında bir noktada bulunduğu bildirilmektedir (Maddux, 1991; Tokat, Kara ve Ülkün, 2007). Bazı bireyler bu iki uç arasında denge kurabilir (Rotter, 1975; Dağ, 1991). Rotter (1990) başarı karşısında beklentilerin artmadığı veya tam tersi başarısızlık durumlarında beklentilerin azalmadığını, bazılarının başarıyı yeteneklerinin ötesinde bir daha tekrarlanmayacak şekilde şansa bağladığını, bazı görevlerde ise bireyin kendi becerisine inandığını aktarmaktadır (Tabak, Erkuş ve Meydan, 2010). Bu nedenle önemli bir bireysel fark kaynağı olan kontrol odağının, bireylerin yaşamının belirleyicileri ile ilgili genel beklentilerini temsil etmesi itibarıyla (Rotter, 1966), afet hazırlığı inancı için önemli bir açıklayıcı olabileceği değerlendirilmektedir.

2.3. Kontrol Odağı ile Genel Afet Hazırlık İnanıcı Arasındaki İlişkiler

Yönetim yazınında kontrol odağı çeşitli örgütsel davranış değişkenleriyle ilişkilendirilmiştir. İç kontrol odağı yüksek bireylerin çevreleri üzerinde daha fazla kontrol istedikleri, yetenekleri sayesinde yeni duruma daha iyi uyum sağladıklarına inandıkları ve karşılaştıkları olaylarda sorumluluğu üstlenerek durumu kontrol altına alabilecek kabiliyetlere sahip olduklarına inandıkları belirtilmektedir (Phares, 1962; Selart, 2005). İç kontrol odağı yüksek bireyler aldıkları eğitimler, yaptıkları seçimler ve kendi kendilerine öğrenebilmeleriyle kendi geleceklerini şekillendirdiklerine ve dolayısıyla kendi tercihlerinin kendilerini başarıya veya başarısızlığa götürdüğüne inanmaktadırlar (Çetinkaya Duman ve Şengün, 2011; Hsu, 2011; Gupta, Bhattacharya, Sheorey ve Coelho, 2018). Bir şeyleri değiştirebildiklerine olan inançları sayesinde iç kontrol odaklı bireylerin dışarıdan yardım beklemek yerine kendilerine güvenmeyi tercih ettikleri (Phares, 1962; Selart, 2005), bu bireylerin örgütlerde başarılı, etkili, atılgan, girişimci, güvenli ve bağımsız bireyler olarak tanımlandığı ifade edilmektedir (Yeşilyaprak, 2000; Şahin, Basım ve Çetin, 2009). Diğer yandan iç kontrol odağı yüksek bireylerin, çevresel değişimlere ve uyarılara duyarlık gösterdikleri için (Basım, Erkenekli ve Şeşen, 2010) dışsal farkındalıklarının ve dolayısıyla risk algılarının yüksek olduğu bilinmektedir. Dış kontrol odaklı bireylerin ise eylem sonuçlarının yazgı, şans,

olasılık gibi kendileri dışındaki diğer güçlerin etkisinde olduğunu düşündüğü (Rotter, 1954), olaylar ve diğer insanların yaptıklarının üzerinde bireysel etkilerinin bulunmadığına inandığı, dolayısıyla bunlar üzerinde kontrol sahibi olmadığını düşündüğü ileri sürülmektedir (McAllister, 2003; Çetinkaya Duman ve Şengün, 2011). Dış kontrol odaklı bireylerin çaresizlik ve bireysel yetersizlik düşüncesi geliştirmeye daha yatkın, özgüvenlerinin diğerlerine göre daha az olduğu; kuşkucu ve dogmatik olmanın yanı sıra stres ve depresyon seviyelerinin de yüksek olduğu ortaya konmuştur (Ofori ve Charlton, 2002; Şahin vd., 2009; Yeşilyaprak, 2000). Bu sebeplerle dış kontrol odaklı bireyler değişimle bir fark yaratamayacaklarını varsayarak olaylar karşısında pasif bir tutum izlemektedir (Şeşen, 2010). İç kontrol odaklı bireylerin tersine dış kontrol odaklı bireyler grup çalışmalarına ve etkilerine daha iyi adapte olabildikleri gibi başarının diğerlerine danışıldığında elde edilebileceğine inanırlar (Selart, 2005). Bu sebeple çalışma hayatlarında başkalarının kontrolü altında daha iyi performans sergileyebilirler (Rotter, 1966). Bu bağlamda dış kontrol odaklı bireylerin diğer insanlar karşısında kabullenmeye meyilli bir yapıda oldukları, dış etkilere karşı daha savunmasız ve pasif oldukları, tüm işlerinin detaylı ve titizlikle düzenlenmiş olmasını istedikleri (Spector, 1982), çevrelerinde olup bitenleri kontrol edemediklerine ve arzu ettikleri yaşamı kuramayacaklarına inandıkları belirtilmektedir (Sarıçam, 2015). Bunun yanı sıra dış kontrol odaklı bireylerin sosyal yaşamlarında kendi iradelerinin işe yaramayacağı düşüncesiyle hareket ederek karşılaşılabilecekleri tehlike ve risklere karşı önlem almak yerine riskleri kabul etme eğilimi gösterdikleri, bu sebeple yeterli güvenlik tedbiri almayacakları da ifade edilmektedir (Akyürek, Koydemir ve Topçuoğlu, 2015).

Afetlere hazırlık bakımından bireylerin kontrol odağını ele alan çalışmalar incelendiğinde; iç kontrol odağı ile afetlerin zararları hakkında algılamaların (Lindell ve Perry, 1992) ve afete hazırlıklı olmanın (Sims ve Baumann, 1972) pozitif yönlü bir ilişki sergilediği görülmektedir. McClure ve arkadaşları (1999) tarafından depreme hazırlık konusunda yürütülen bir araştırmada, dış kontrol odağına sahip bireylerin afetin zararlarının önlenemeyeceğine inandıkları ortaya konmuştur. Mishra, Suar ve Paton'un (2009) afet deneyimine sahip bireylerin afete hazırlıklı olma durumunu incelediği araştırmada, dış kontrol odağının negatif yönlü bir aracılık rolü oynadığı; afet deneyimine rağmen dış kontrol odaklı bireylerin afete daha az hazırlıklı olduğu gösterilmektedir. Türkiye'de afete hazırlık eğitiminin

etkilerini ölçümleyen bir araştırmada Karancı, Akşit ve Dirik (2005) afete hazırlıklı olma inancı ve iç kontrol odağı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada kontrol odağı, diğer araştırmalardan farklı olarak Genel Afet Hazırlık İnancı Modeli ile ilişkilendirilmektedir. Bu modelin ilk boyutu olan *algılanan engeller* hastalığa karşı sağlık odaklı (Glanz, Rimer ve Viswanath, 2008) ya da afete karşı afet hazırlığı odaklı (İnal vd., 2018) davranışları değiştirme konusunda kişisel değerlendirmeleri içermektedir. Diğer bir deyişle algılanan engeller, önerilen davranış değişimine yönelik engeller hakkında bir değerlendirme olarak ifade edilebilir. Verilen bilgiler ışığında, iç kontrol odağı ile algılanan engeller arasında negatif bir ilişki olması beklenebilir; zira iç kontrol odaklı bireylerin afet hazırlığına ilişkin zaman, bilgi, anlayış, kaynak ya da sorumluluk gibi engelleyici öğeler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olacağına inanması beklenebilir.

Öz *yeterlik* İnal ve arkadaşları (2018) tarafından bireylerin bir afet ve acil durumla başa çıkma becerilerine olan inançları şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlık İnanc modelinde de öz yeterlik arzu edilen davranışı başarıyla gerçekleştirmeye ilişkin kişisel inancı ifade etmektedir (Rosenstock, 1974; Glanz, Rimer ve Viswanath, 2008). İç kontrol odaklı bireyler dış kontrol odaklı bireylere göre daha yüksek özgüven sergilemekte, dış kontrol odaklı bireylerin ise bireysel yetersizlik ve çaresizliğe daha eğilimli oldukları kaydedilmektedir (Ofori ve Charlton, 2002; Selart, 2005). Buradan hareketle kontrol odağının içe dönük olması ile genel afete hazırlık inancının öz yeterlilik alt boyutu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. Aynı şekilde, kontrol odağı puanı yükseldikçe ve odak dışı döndükçe öz yeterliğin düşmesi beklenebilir.

Algılanan yararlar, afete hazırlıklı olmanın sağlayacağı yararlarla olan inanç olarak tanımlanmıştır (İnal vd., 2018). Algılanan yararlar, hazırlığın riski azaltacağına ve koruyucu olacağına ilişkin inanca dayanmaktadır. İç kontrol odaklı bireylerin dış kontrol odaklı bireylere kıyasla alınacak tedbirlerin sorumluluğunu üstleneceği varsayılarak; algılanan yararların iç kontrol odaklı bireylerde daha yüksek olacağı, buna karşılık odağın dışa dönmesiyle algılanan yararların düşeceği ileri sürülebilir.

Eyleme geçiriciler, afete hazırlıklı olma davranışını etkileyebilecek olaylar, insanlar ve diğer faktörler olarak tanımlanmaktadır (İnal vd., 2018). İç kontrol odaklı bireylerin dışsal farkındalıklarının ve dolayısıyla risk algılarının yüksek

olduğu değerlendirilmektedir (Sattler, Kaiser ve Hittner, 2000). Diğer yandan dış kontrol odaklı bireylerin, eylem sonuçlarını diğer kişi ve olaylara yüklemesi sebebiyle (Rotter, 1966) tetikleyiciler konusunda daha pasif bir tutum izlemeleri beklenebilir. Dolayısıyla iç kontrol odağı ve eyleme geçiriciler arasında pozitif bir ilişki olduğu ileri sürülebilir.

Algılanan duyarlık sorun karşısında öznel risk değerlendirmelerini içermektedir. İç kontrol odaklı bireyler amaçlarına ulaşabilmek için çaba gösterme ve tecrübelerinden ders çıkarma eğiliminde iken çevresel değişimlere daha duyarlıdır (Tokat vd, 2007; Basım vd., 2010). Buradan hareketle iç kontrol odağı ile algılanan duyarlık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ileri sürülebilir.

Algılanan ciddiyet afet korkusu ve afetin sonuçlarına dair inanç olarak tanımlanmıştır (İnal vd., 2018). Bu boyut, afetin sonuçlarına ilişkin tehditin algılanmasını işaret etmektedir. İç kontrol odağı yüksek bireylerin çevresel değişimlere duyarlılığının yanı sıra risk algılarının yüksek olduğu (Sattler vd., 2000) göz önüne alınarak, iç kontrol odağı ve algılanan ciddiyet arasında pozitif bir ilişki olduğu ileri sürülebilir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma ve yayın etiğine uygun olarak bu araştırma Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 14.04.2021 tarih ve 6/2 sayılı izniyle yürütülmüştür. Anadolu coğrafyasında tarih boyunca afetlere rastlanmış, verdiği zararın boyutlarıyla deprem (%66), sel ve su taşkını (%15), toprak kayması (%10), taş düşmesi (%7), çığ (%2) gibi doğal afetlerin etkisi altında kalmıştır (Genç, 2007a). Bu çalışmada, tarihsel süreçte sel/su taşkını, heyelan ve deprem gibi afetlerin yoğun olarak görüldüğü Adana ili seçilmiştir. Çalışmanın evrenini, nüfusun yoğunlaştığı ve şehrin ana merkezini oluşturan dört merkez ilçe Seyhan, Yüreğir, Sarıçam ve Çukurova'da ikamet eden bireyler oluşturmuştur. Adana'nın ikinci deprem kuşağında yer alması ve sıklıkla sel/su taşkını gibi toplumun her kesimini etkileyen afetlerle karşı karşıya kalması nedenleriyle katılımcıların seçiminde herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiş yapılmamış, 395 kişi basit tesadüfi örnekleme usulü ve gönüllülük esasına göre çalışmaya dahil edilmiştir. Veri analizi SPSS.26 ile yapılmıştır. Analiz öncesinde veri setinin yapısı incelenmiştir. Kayıp veri bulunmayan veri setinde normal

dağılım varsayımı sağlanmış, tek ve çok yönlü uç değere rastlanmamıştır. Çoklu doğrusalılık, tekillik ve çoklu bağlantı kontrol edilerek ölçeklerin yapı geçerliği ve güvenilirliği faktör analizi ve güvenilirlik testleriyle incelenmiştir. Ortaya çıkan yapının kaynaklarını incelemek üzere fark testlerinden yararlanılmış, korelasyonlar ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Araştırmada katılımcıların % 40.9'u kadın, % 59.1'i erkektir. 25 yaş ve altında olan katılımcıların oranı % 52.7 iken 26 yaş ve üzeri katılımcıların oranı % 47.3'tür. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%50,6) bir yükseköğrenim derecesine (önlisans, lisans, yüksek lisans) sahipken diğer yarısı (% 49.4) ilköğretim veya ortaöğretim düzeyinde eğitim görmüştür. Örneklem % 36,5'ini öğrenciler, % 16.7'sini kamu görevlileri, %46.8'ini özel sektör çalışanları oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği ile Genel Afet Hazırlık İnanç Ölçeği kullanılmıştır. Rotter (1996) tarafından geliştirilen İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği Dağ (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 29 maddeden oluşmaktadır ve her bir maddenin iki seçeneği bulunmaktadır. Ankete katılanlar her maddedeki iki ifadeden yalnızca kendisine uygun olan bir ifadeyi maddeler arasında ilişki kurmayarak her bir maddeyi diğer maddelerden bağımsız bir şekilde işaretlemektedirler. Ankette bulunan 29 maddenin 6'sı puanlamaya dâhil edilmemekte; geriye kalan 23 maddenin her biri ise 1 puan değerinde toplama eklenmektedir. Sonuç olarak ankete katılan bireyler toplamda 0 ile 23 puan arasında bir puan almaktadır. Hesaplanan puan arttıkça bireyin iç kontrol odağı özelliği azalmakta ve dış kontrol odağı özelliği artmaktadır. Kısaca yükselen her bir puan, dış kontrol odağı özelliğindeki artışı göstermektedir (Şahin vd., 2009). Genel Afet Hazırlık İnanç Ölçeği, Sağlık İnanç Modeli esas alınarak İnal, Altıntaş ve Doğan (2018) tarafından geliştirilmiştir. 31 maddelik bu ölçek 6 boyuttan oluşmakta ve katılım derecesinin sorulduğu 5'li likert tarzında anketleşmiştir. Ölçeğin alt boyutlarında algılanan engeller (*perceived barriers*) 6 madde, öz yeterlilik (*self efficacy*) 8 madde, algılanan faydalar (*perceived benefits*) 3 madde, eyleme geçiriciler (*cues to action*) 5 madde, algılanan duyarlılık (*perceived susceptibility*) 6 madde ve algılanan ciddiyet (*perceived severity*) 3 madde ile ölçülmektedir. Özgün çalışmada ölçek ve boyutları için Cronbach'ın alfa katsayısı "0,90-0,74" arasında kaydedilmiştir (İnal vd., 2018).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Genel Afet Hazırlık İnanç ölçeğinin yapı geçerliğini incelemek amacıyla keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Faktör çıkartmada, değişkenleri mümkün olan en az sayıda bileşene indirmek amacıyla temel bileşenler analizi yapılmış, varimax döndürmesi kullanılmıştır (Alpar, 2017). Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluk Katsayısı (KMO=.811) örneklem hacminin değişkenler bağlamında yeterli olduğunu göstermiş, Barlett'in Küresellik Testi (2504.950, $p < .001$) ise gözlenen korelasyon matrisinde incelemeye uygun bir yapının bulunduğu ve bu yapının temel bileşenler analizi için uygun olduğunu ortaya koymuştur (Tabachnick ve Fidell, 2015; Alpar, 2017).

Tablo 1: Genel Afet Hazırlık İnanç Ölçeği Faktör Yapısı

Değişken	Faktör yükü	Faktör varyansı
Algılanan engeller ($\alpha = .75$)		
1.Acil durumlara/Afetlere hazırlık yapmaktan çok daha önemli sorumluluklarım var.	.762	.639
2.Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmak için yeterli bilgim yok.	.731	.610
3.Aile için afet planının anlaşılması zordur.	.694	.547
4.Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmak çok fazla zamanımı alır.	.678	.574
5.Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmak için yeterli param yok.	.662	.514
Öz yeterlik ($\alpha = .76$)		
1.Yangın çıkmasına neden olacak tehlikeleri belirleyebilirim	.794	.722
2.Evde sabitlenmesi gereken eşyaları sabitleyebilirim	.757	.648
3.Temel ilkyardım uygulayabilirim	.716	.626
4.Acil durum/afet sonrası ihtiyacım olursa psikolojik destek almak için gerekli hizmete erişebilirim.	.443	.451
Algılanan yararlar ($\alpha = .77$)		
1.Acil durumlara/Afetlere hazırlık yapmak acil durumlarda/afetlerde ihtiyaçlarıma karşılık verecektir.	.745	.664

2.Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmam aile bireylerimi de koruyacaktır.	.745	.663
3.Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmak acil durumlar/afetler sonrası ölüm riskini azaltabilir.	.741	.639
Eyleme geçirciler ($\alpha = .69$)		
1.Arkadaşlarım Acil durumlara/Afetlere bireysel hazırlık yapmanın gerekliliği konusunda beni aydınlatırlar.	.810	.737
2.Fikirlerine önem verdiğim insanlar acil durumlara/afetlere hazırlıklı olma konusunda beni yönlendirirler.	.751	.654
3.Acil durum/Afet konusundaki politikalar beni Acil Durumlar/Afetler konusunda hazırlıklı olmaya teşvik ederler.	.631	.566
Algılanan duyarlık ($\alpha = .73$)		
1.Önümüzdeki birkaç yıl içinde Acil durum/Afet yaşama ihtimalim çok yüksektir.	.817	.707
2.Yaşamımın herhangi bir döneminde Acil durum/Afet yaşayacağımı göz önünde bulundururum.	.714	.630
3.Acil Durumlara/Afetlere bina dayanıklılığını arttırmak benim için önemlidir.	.650	.630
Algılanan ciddiyet ($\alpha = .76$)		
1.Acil durumlar/afetler sonucunda ölmekten korkarım.	.887	.806
2.Acil durum/Afet yaşama ihtimalini düşünmek beni korkutur.	.863	.779

Tablo 1’de yer aldığı üzere özgün ölçekteki faktör yapısıyla uyumlu olan 6 faktörlü yapı 20 madde ile ölçülmüş ve toplam varyansın % 64’ünü açıklaması itibarıyla yeterli bulunmuştur (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Cronbach’ın alfa katsayıları yapının ($\alpha=.799$) güvenilir olduğunu göstermektedir (Çokluk vd., 2012). Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde; algılanan engeller 5 madde ($\alpha=.755$), öz yeterlik 4 madde ($\alpha=.758$), algılanan yararlar 3 madde ($\alpha=.773$), eyleme geçirciler 3 madde ($\alpha=.692$), algılanan duyarlık 3 madde ($\alpha=.730$), algılanan ciddiyet 2 madde ($\alpha=.758$) ile ölçülmüştür. Düşük ölçek güvenilirliği nedeniyle eyleme geçirciler boyutunun kullanılmamasına karar verilmiştir.

Tablo 2: Temel Değişkenlerin Korelasyonu

Değişkenler	α	<i>M</i>	<i>SD</i>	1	2	3	4	5	6
1.Kontrol odağı		11.38	3.30						
2.Algılanan engeller	.755	2.96	.91	.166**					
3.Öz yeterlik	.758	3.44	.96	-.139**	-.088				
4.Algılanan yararlar	.773	3.72	.99	-.093	-.069	.496**			
5.Eyleme geçirciler	.692	3.32	.99	-.081	.071	.471**	.329**		
6.Algılanan duyarlık	.730	3.57	.96	-.084	-.036	.494**	.531**	.401**	
7.Algılanan ciddiyet	.758	3.48	1.18	.080	.162**	.126	.155**	.183**	.143**

* $p < .05$, ** $p < .01$

Temel değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi yardımıyla incelendiğinde, kontrol odağı ile algılanan engeller ve öz yeterlik boyutları arasında zayıf ve anlamlı ilişkilere rastlanmaktadır. Bu ilişkileri çözümlmek ve bulguların çeşitli gruplara göre değişip değişmediğini tespit etmek üzere bağımsız örneklem t testi ve varyans analizi uygulanmıştır. Genel afet hazırlık inancı ölçeğinde yer alan alt boyutların demografik değişkenlerle ilişkisi incelendiğinde, algılanan engeller ile eğitim arasında düşük dereceli negatif yönlü anlamlı ($r = -.336$ $p < .01$), yaş ile düşük dereceli pozitif yönlü anlamlı ($r = .099$, $p < .05$), meslek ile düşük dereceli pozitif yönlü anlamlı ($r = .226$ $p < .01$) ilişkilere rastlanmaktadır. Algılanan engellerin demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde değişip değişmediğini anlamak üzere yapılan fark testinde; algılanan engeller ve eğitim arasında, ilk ve ortaöğretim (3.26, $SS = .89$) ve ön lisans ve üzeri (2.67, $SS = .82$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{393} = 6.83$, $p < .01$). Eğitim düzeyi daha yüksek grubun algıladığı engeller diğer gruba göre anlamlı biçimde düşüktür. Algılanan engeller ve yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını ölçmek üzere varyans analizi uygulanmış, iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı anlaşılmıştır ($F_{9,385} = 1.717$, $p = .083$). Son olarak algılanan engeller ve meslek grupları arasında farka ilişkin yürütülen varyans analizi anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur (F_2

$t_{392} = 16.124, p < .01$). Kaynakları incelemek üzere uygulanan Tukey çoklu karşılaştırma testi, farkın kamu sektörü (2.62, SS=.91) ve öğrencilerden (2.78, SS=.84) oluşan alt grupla özel sektör çalışanları (3.22, SS=.89) arasında bulunduğunu göstermektedir. Özel sektör çalışanları bakımından algılanan engellerin diğer meslek gruplarına göre yüksek olması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Öz yeterlik ile eğitim arasında düşük dereceli pozitif yönlü anlamlı ($r = .220, p < .01$), deneyim ile düşük dereceli pozitif yönlü anlamlı ($r = .118, p < .05$), yaş ile düşük dereceli negatif yönlü anlamlı ($r = -.139, p < .01$) ve meslek ile düşük dereceli negatif yönlü anlamlı ($r = -.194, p < .01$) ilişkiler görülmektedir. Öz yeterlik ve eğitim arasında; ilk ve ortaöğretim (3.22, SS=.99) ve ön lisans ve üzeri (3.64, SS=.89) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{393} = -4.46, p < .01$). Eğitim düzeyi daha yüksek grupta öz yeterlik diğer gruba göre anlamlı biçimde yüksektir. 5 yıla kadar deneyim sahibi (3.33, SS=.92) ve 5 yıl üzerinde deneyim sahibi (3.56, SS=.99) gruplar arasında özyeterlik bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{387} = -2.34, p < .05$). 5 yıl üzeri deneyime sahip katılımcılar bakımından öz yeterlik, 5 yıl ve altı deneyime sahip gruba göre anlamlı biçimde yüksektir. Öz yeterlik ve yaş grupları arasında farka ilişkin yürütülen varyans analizi anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur ($F_{9,385} = 2.826, p < .05$). Yaş grubu yükseldikçe öz yeterlik düşmektedir. Son olarak meslek grupları arasındaki fark incelendiğinde öz yeterlik bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmektedir ($F_{2,392} = 12.146, p < .01$). Farkın kaynakları analiz edildiğinde, öğrenci (3.59, SS=.86) ile kamu sektöründe çalışanların (3.76, S=.85) oluşturduğu alt grubun özel sektör çalışanlarından oluşan alt gruba göre (3.19, SS=1.01) yüksek olduğu görülmektedir. Özel sektörde çalışanlar bakımından öz yeterlik, kamu sektörü ve öğrenci gruplarından anlamlı biçimde düşüktür.

Algılanan fayda ile eğitim arasında düşük dereceli pozitif yönlü anlamlı ($r = .239, p < .01$) ve meslek ile düşük dereceli negatif yönlü anlamlı ($r = -.175, p < .01$) ilişkiler görülmektedir. Algılanan fayda ve eğitim arasında; ilk ve ortaöğretim (3.48, SS=.93) ve ön lisans ve üzeri (3.95, SS=.98) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{393} = -4.88, p < .01$). Eğitim düzeyi yüksek grupta öz algılanan fayda, diğer gruba göre anlamlı biçimde yüksektir. Algılanan fayda ile meslek grupları arasındaki ilişki incelendiğinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmektedir ($F_{2,392} = 17.975, p < .01$).

Farkın kaynakları analiz edildiğinde, kamu çalışanlarında algılanan faydanın en yüksek (4.25, SS=.88), öğrencilerde orta (3.81, SS=.96) ve özel sektör özel sektör çalışanlarında (3.46, SS=.96) en düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Algılanan duyarlık ile meslek grupları arasında düşük dereceli negatif yönlü anlamlı ($r=-.105$ $p<.05$) ilişki görülmektedir. Farkın istatistiksel anlamı incelendiğinde, meslek grupları ile algılanan duyarlık arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($F_{2,392}=4.438$, $p<.05$). Fark özel sektör (3.43, S=.96) ile kamu sektörü çalışanlarından (3.80, S=.88) kaynaklanmaktadır. Kamu sektöründe çalışanlar bakımından algılanan duyarlık özel sektör çalışanlarına göre anlamlı biçimde yüksektir. *Algılanan ciddiyet* ise herhangi bir demografik değişkenle ilişki içerisinde değildir.

Tablo 3: Kontrol Odağının Genel Afet Hazırlık İnanıcı Boyutlarını Üzerindeki Etkisi

	β	t	R ²	F
1.Algılanan engeller			.140	21.300**
<i>Kontrol Odağı</i>	.131	2.762**		
<i>Eğitim</i>	-.317	-6.677**		
<i>Meslek</i>	.128	2.488*		
2.Öz yeterlik			.123	10.766**
<i>Kontrol Odağı</i>	-.128	-2.648*		
<i>Deneyim</i>	.261	4.639**		
<i>Eğitim</i>	.146	2.778*		
<i>Yaş</i>	-.151	-2.505*		
<i>Meslek</i>	-.142	-2.497*		
3.Algılanan faydalar			.072	10.090**
<i>Kontrol Odağı</i>	-.085	-1.728+		
<i>Eğitim</i>	.193	3.605**		
<i>Meslek</i>	-.102	-1.914+		
4.Algılanan duyarlık			.019	3.768*
<i>Kontrol Odağı</i>	-.089	-1.781+		
<i>Meslek</i>	-.109	-2.171*		
5.Algılanan ciddiyet			.006	2.531+
<i>Kontrol Odağı</i>	.080	1.591+		

** $p<.001$ * $p<.05$ + $p>.05$

Analizin son aşamasında, araştırmanın bağımsız değişkeni olan kontrol odağının genel afet hazırlık inancı boyutları üzerindeki etkisini ölçmek üzere, ilgili demografik değişkenlerin dahil edildiği çoklu regresyon modelleri oluşturulmuştur (Tablo-3). İlk modelde, *algılanan engeller* üzerinde yordayıcılar; kontrol odağı ($\beta=-.131$), eğitim ($\beta=-.317$) ve meslek ($\beta=-.128$) olarak belirmektedir. Model bir bütün olarak anlamlıdır; her üç değişken algılanan engeller üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir ($F_{3-391}=21.300, p<.01$). Diğer bir deyişle eğitim düzeyinin yükselmesi ve iç kontrol odağı, algılanan engeller üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Ayrıca meslek grubu farklılıkları, önemi düşük olmakla birlikte algılanan engeller boyutu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Fark testlerinin sonuçlarında da belirtildiği üzere, özel sektör çalışanlarında algılanan engeller kamu çalışanlarına ve öğrencilere göre daha yüksektir. Nihayet, kontrol odağı dışı döndükçe algılanan engeller artmakta, içe döndükçe algılanan engeller azalmaktadır. Öz yeterlik boyutuna ilişkin ikinci modelde kontrol odağı ($\beta=-.128$), deneyim ($\beta=-.261$), eğitim ($\beta=-.146$), yaş ($\beta=-.151$) ve meslek ($\beta=-.142$) değişkenlerinin birlikte öz yeterliği anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir ($F_{5-383}=10.766, p<.01$). Kontrol odağının dışı yönelik olması öz yeterliği düşürmektedir. Diğer bir deyişle kontrol odağının içe dönük olması ve öz yeterlik arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca deneyim ve eğitim arttıkça öz yeterlik artmakta, yaş yükseldikçe öz yeterlik düşmektedir. Son olarak meslek öz yeterlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Fark testlerinde bildirildiği üzere, özel sektörde çalışanların öz yeterliği öğrenci ve kamu sektöründe çalışanlara göre düşüktür. Üçüncü modelde, kontrol odağı ($\beta=-1.728, p=.085$) ve mesleğin ($\beta=-1.914, p=.056$) *algılanan yararlar* üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkide bulunmadığı, buna karşılık eğitimin ($\beta=.193$) *tek başına algılanan yararlar* boyutunu yordayabildiği görülmüştür ($F_{3-391}=10.090, p<.01$). Dördüncü modelde meslek değişkeni ($\beta=-.2171$) *algılanan duyarlılık* üzerinde anlamlı bir etkiye sahip görünmekte ($F_{2-392}=3.768, p<.05$) iken kontrol odağı ($\beta=-1.781, p=.076$) algılanan duyarlılığı yordayamamaktadır. Diğer bir deyişle bu araştırmaya katılan kamu çalışanlarının algılanan duyarlılığı yüksek iken özel sektör çalışanlarının algılanan duyarlılığı düşüktür. Son modelde kontrol odağı ve *algılanan ciddiyet* arasındaki ilişkiler incelenmiş ve kontrol odağının ($\beta=.080, p=.112$) algılanan ciddiyet üzerinde anlamlı etkisine rastlanmamıştır.

SONUÇ

Afet, toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay olarak tanımlanmıştır (AFAD, 2021). Afetler bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yıkıma, insani ve ekonomik zararlara yol açmaktadır. Türkiye’nin aktif Akdeniz, Alp ve Himalaya deprem kuşağında (Ergünay, 2007) ve Afrika, Avrasya ve Arabistan arasında yer alan Anadolu levhası (Tüzün ve Vuran, 2011) üzerinde yer aldığı değerlendirildiğinde, depremler başta olmak üzere afetlerin toplumsal gündemin önde gelen konuları arasında yer alması gerektiği ortadadır. Afet yönetiminin en önemli bileşenlerinden biri afete hazırlıktır. Bu çalışma, afete hazırlığın bireysel kaynaklarını inceleyerek bireylerin kontrol odağının afet hazırlık inanışları üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymak üzere hazırlanmıştır. Araştırma bulguları sosyo-demografik değişkenler ve kontrol odağının afet hazırlık inancı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada yararlanılan Genel Afet Hazırlık İnancı Modeli, Sağlık İnancı Modelinden hareketle İnal ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilmiştir. Öncü modellerle aynı boyutlarda tasarlanan model, bu çalışmada geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılmıştır. İlk olarak, kişisel özelliklerin afete hazırlık konusunda etkili olduğu (Sattler, Kaiser ve Hittner, 2000), sağlık inanç modelini esas alan bazı araştırmalarda demografik, psikososyal ve yapısal değişkenlerin algılanan ciddiyet, duyarlık, yarar ve engeller üzerinde dolaylı bir etkide bulunduğu (Lindell ve Perry, 1992) göz önüne alınarak; sosyo-demografik değişkenler ve afet hazırlık inancı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan fark testlerinde eğitim düzeyi açısından algılanan engeller, algılanan faydalar ve öz yeterlik boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek alt kümede algılanan engeller düşük, öz yeterlik ve algılanan yararlar yüksektir. Eğitim seviyesi, algılanan duyarlık ve algılanan ciddiyet bakımından anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Bu sonuç, politika yapımcılar açısından, afet hazırlığının düşük eğitim gruplarında görece yoğunlaştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. İkinci olarak yaş, öz yeterlik üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Yaş ile öz yeterliğin fiziksel içeriği (yangın tehlikesi belirleme, deprem için eşya sabitleme) arasındaki negatif ilişki

olağan olarak görülebilse de bu ilişkinin öz yeterliğin bilgi içeriği (temel ilkyardım uygulayabilme, psikolojik destek hizmetlerine erişme) ile negatif yönlü olması farklı sebeplere dayalı olabilir. Örneğin afet tecrübesinin afete ilişkin farkındalığı geliştirdiği göz önüne alındığında (Lindell ve Perry, 1992), son büyük depremin 1998 yılında meydana geldiği Adana örnekleminde yaşı görece büyük olan grupların öz yeterliği daha gerçekçi ele alması bu sonucun ortaya çıkmasına yol açmış olabilir. Uygulamada, yaş grupları dikkate alınarak afete hazırlık çalışmalarının yürütülmesi, özellikle afet deneyimine göre hazırlık çalışmalarının çeşitlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Meslek deneyimi, bu çalışmada öz yeterliği artıran önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. 5 yıl üzeri deneyime sahip katılımcılar bakımından öz yeterlik, 5 yıl ve altı deneyime sahip gruba göre anlamlı biçimde yüksektir. Meslek grupları; algılanan engeller, öz yeterlik, algılanan faydalar ve algılanan duyarlık bağlamında farklı sonuçlar üretmektedir. Özel sektörde çalışan katılımcılarda algılanan engeller daha yüksek iken aynı alt kümede öz yeterlik, algılanan faydalar ve algılanan duyarlık düşüktür. Bu bulgular, belirtildiği gibi afetlere hazırlığın yalnızca kamu kurumları tarafından yürütülebilecek faaliyetler olmadığını farklı bir açıdan göstermektedir; özel kesimde afete hazırlığa ilişkin kurumsal çalışmaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Demografik değişkenler içinde cinsiyet ve medeni durumun afet hazırlığı ve kontrol odağı ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Ertuğrul ve Ünal (2020) tarafından yapılan bir çalışmada erkek öğrenci gruplarının genel afet hazırlığının kadın öğrenci gruplarına göre yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bu farklılığın, bahsedilen çalışmanın örneklemini üniversite öğrencilerinin teşkil etmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İlerleyen çalışmalarda çeşitli yaş ve meslek gruplarını içeren örneklemlerin kullanılması bu fark hakkında daha ayrıntılı bilgiler sağlayabilir. Son olarak regresyon analizleri, iç kontrol odağının Genel Afet Hazırlık İnancı boyutları içinde algılanan engeller üzerinde negatif, öz yeterlik üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle kontrol odağı içe döndükçe algılanan engeller azalmakta, dışa döndükçe algılanan engeller artmaktadır. Öte yandan iç kontrol odağı öz yeterlik üzerinde pozitif bir etkiye sahipken kontrol odağının dışa yönelmesi öz yeterliği düşürmektedir. Sonuçlar, Carpenter'ın (2010) Sağlık İnanç Modeli üzerinde yaptığı meta analiz sonucu özellikle algılanan engeller ve yararların sağlık davranışını tahmin edebildiği, algılanan duyarlık ve algılanan ciddiyetin bu iki boyuta göre görece zayıf kaldığı tespitiyle bir ölçüde uyumludur.

Bu çalışma belli kısıtlara sahiptir. Öncelikle araştırmanın depremler başta olmak üzere afetlerden yoğun olarak etkilenen bir il olan Adana'da yapılması genellenebilirlik açısından önemli bir kısıttır; zira afetlerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde yaşayan bireylerde afet farkındalığının ve risk algısının daha gelişmiş olduğu bilinmektedir (Lindell ve Perry, 1992). Bu bakımdan bu örneklemeden üretilen sonuçların afeti görece az yaşayan bölgelere kıyasla farklılıklar sergileyebileceği değerlendirilmelidir. Diğer yandan, afet tecrübesine sahip kişilerin afet riskine yönelik farkındalığının daha gelişmiş olduğu (Lindell ve Perry, 1992), bununla birlikte, afet tecrübesinin afete hazırlık konusunda iyimserlik yaratabildiği ve bu tecrübeye sahip ve afeti atlatmış kişilerin diğerlerine göre daha yetersiz hazırlık yapabildiği de belirtilmektedir (Sattler, Kaiser ve Hittner, 2000). İlerleyen araştırmalarda, afete hazırlıkta yetersizliğin kaynaklarını ortaya koyacak kurguların sınanması, hazırlık faaliyetlerinin etkisini artırmak bakımından önemli ipuçları içerebilir. Son olarak Quarantelli (1985), araştırma kurgularında afet verilerinin daha fazla dikkate alınmasını ve afet tiplerine göre politika planlaması yapılmasını önermektedir. Bu bağlamda son dönemde ülkemiz ve dünya gündemini meşgul eden pandemi gibi yeni afetlere daha etkili hazırlanabilmek amacıyla; ilerleyen dönemde spesifik afetleri odağa alacak araştırmaların kamusal kaynakların kullanımına rehberlik edecek senaryolara katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2021). Afet Yönetim Sözlüğü, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>. ET: 05.09.2021

AFRC, Asian Disaster Reduction Center. (2005). Total Disaster Risk Management: Good Practices, (January), 1–89. https://www.preventionweb.net/files/9055_TDRM05.pdf adresinden erişildi.

Akyürek, S., Koydemir, F. S. ve Topçuoğlu, E. M. (2015). Türkiye'de Güvenlik Kültürü Düzeyi Ve Bunu Etkileyen Toplumsal Kültür Öğeleri. *The Journal of Europa-Middle East Social Science Studies*, 1(2), 163–189.

Basım, H. N., Erkenecli, M. ve Şeşen, H. (2010). Birey Davranışındaki Kontrol Odağının Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Algısı ile İlişkisi : Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Amme İdare Dergisi*, 43(1), 145–165.

Bean, W. L., Viljoen, N. M., Ittmann, H. W., & Kekana, E. (2011). Disaster management and humanitarian logistics-a South African perspective. *Journal of transport and supply chain management*, 5(1), 39-52.

Burling, W. K. ve Hyle, A. E. (1997). Disaster Preparedness Planning: Policy and Leadership Issues. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 6(4), 234–244.

Çetinkaya Duman, Z. ve Şengün, F. (2011). Hemşirelik Öğrencilerinde Kontrol Odağı İle Kendi Kendine Öğrenmeye Hazıroluş Düzeyi Arasındaki İlişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(3), 26–31.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Dağ, İ. (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 10–16.

Dooley D, Catalano R, Mishra S., ve Serxner S. (1992) Earthquake Preparedness: Predictors in a Community Survey. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(6):451-70.

Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin Afet Profili. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 1–14). Ankara: Mattek Matbaacılık Basın Yayın ve Tanıtım Tic. San.Ltd.Şti.

Genç, F. N. (2007a). Türkiye'de Doğal Afetler ve Doğal Afetlerde Risk Yönetimi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi, Şubat(9)*, 201–226.

Genç, F. N. (2007b). Türkiyede Kentleşme ve Doğal Afet Riskleri İle İlişkisi. *TMMOB Afet Sempozyumu* içinde (ss. 349–358).

Gökçe, O. ve Tetik, Ç. (2012). *Teoride ve Pratikte Afet Sonrası İyileştirme Çalışmaları*. T.C.Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara. doi:10.1017/CBO9781107415324.004

Graham, S. ve Weiner, B. (1996). Theories and Principles of Motivation. In D. C. Berliner, & R. Calfee (Eds.). *Handbook of Educational Psychology* içinde (ss. 63–84). New York: Macmillan.

Gupta, P. D., Bhattacharya, S., Sheorey, P., & Coelho, P. (2018). Relationship between onboarding experience and turnover intention: intervening role of locus of control and self-efficacy. *Industrial and Commercial Training, 50*(2), 61-80.

Gürer, D. (2011). *Olağandışı Durumlarda Yaşamı Sürdürme*. (M. Kadioğlu, Ed.). İstanbul.

Hale, T. ve Moberg, C.R. (2005). Improving supply chain disaster preparedness. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 35*, 195-207.

Hsu, Y. R. (2011). Work-Family Conflict And Job Satisfaction In Stressful Working Environments Support And Internal Locus Of Control. *International Journal Of Manpower, 32*(2), 233-248.

İnal, E., Altıntaş, K. H. ve Dogan, N. (2018). The Development of a General Disaster Preparedness Belief Scale Using the Health Belief Model as a Theoretical Framework. *International Journal of Assessment Tools in Education, 5*(1), 146-158.

İnal, E., Kocagöz, S., ve Turan, M. (2012). Temel afet bilinç ve hazırlık düzeyinin saptanmasına yönelik bir araştırma. *Türkiye Acil Tıp Dergisi, 12*(1), 15-19.

Işık, Ö., Aydınlioğlu, H. M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G. ve Ay, A. (2012). Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 28*(2), 82-123.

İsbir, E. G., ve Genç, F. N. (2008). Afetlere Müdahalede Uluslararası Örgütlerin Rolü: 1999-Marmara Depremi Örneği. *Amme İdaresi Dergisi, 41*(3), 73-97.

Kasapoğlu, A., ve Ecevit, M. (2003). Impact of the 1999 East Marmara earthquake in Turkey. *Population and Environment, 24*(4), 339-358.

Karancı, A. N., Aksit, B., ve Dirik, G. (2005). Impact of a community disaster awareness training program in Turkey: Does it influence hazard-related cognitions and preparedness behaviors. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 33*(3), 243-258.

Khan, M. S. A. (2008). Disaster preparedness for sustainable development in Bangladesh. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 17(5), 662–671.

Konan, N. (2013). Relationship Between Locus of Control and Problem-Solving Skills of High School Administrators, *International Journal of Social Sciences & Education*, 3(3), 786–794.

Küçükkaragöz, H., Akay, Y. ve Canbulat, T. (2013). Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin Öğretmen Adaylarında Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, Mart-Nisan(35), 1–12.

Maddux, J. E. (1991). Self-Efficacy. In C.R. Snyder & D.R.Forsyth (Eds). *Handbook of Social and Clinical Psychology: The Health Perspective*. New York: Pergamon Press.

McAllister, M. (2003). Nursing theory and concept development or analysis doing practice differently: Solution-focused nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 41(6), 528–535.

McClure, J. (1998). Psychology of perception of risk. *New Zealand Science Review*, 55(1-2):20-4.

McClure J, Walkey F, ve Allen M.(1999). When earthquake damage is seen as preventable: Attributions, locus of control and attitudes to risk. *Applied Psychology*, 48(2):239-56.

Miceli R, Sotgiu I, ve Settanni M. (2008). Disaster preparedness and perception of flood risk: A study in an alpine valley in Italy. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2):164-73.

Mishra, S., Suar, D., ve Paton, D. (2009). Is externality a mediator of experience–behaviour and information–action hypothesis in disaster preparedness?. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 3(1), 11-19.

Mulilis J.P, ve Duval T.S. (1995). Negative threat appeals and earthquake preparedness: A person relative to event (PrE) model of coping with threat. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(15):1319-39.

- Ofori, R. ve Charlton, J. P. (2002). A path model of factors influencing the academic performance of nursing students. *Journal of Advanced Nursing*, 38(5), 507–516.
- Özmen, B., Nurlu, M., Kuterdem, K. ve Temiz, A. (2005). Afet Yönetimi ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü. *Deprem Sempozyumu Kocaeli 2005*, 1472–1474.
- Paton, D. (2003) Disaster preparedness: a social-cognitive perspective. *Disaster Prevention and Management*, 12(3), 210-216.
- Phares, E. J. (1962). Perceptual threshold decrements as a function of skill and chance expectancies. *Journal of Psychology*, 53, 399–407.
- Quarantelli, E. L. (1985). Organizational behavior in disasters and implications for disaster planning. *The Disaster Research Center Report Series*, 18(1), 1–29.
- Rincon, E., Linares, M. Y., ve Greenberg, B. (2001). Effect of previous experience of a hurricane on preparedness for future hurricanes. *The American Journal of Emergency Medicine*, 19(4), 276-279.
- Rotter, J. B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology*. New York: Prentice-Hall.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs: General and applied*, 80(1), 1.
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(1), 56.
- Rotter, J. B. (1990). Internal versus external control of reinforcement a case history of a variable. *American Psychologist*, 45(4), 489–493.
- Sarıçam, H. (2015). Academic locus of control and motivational persistence : Structural equation modelling. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 78–92.
- Sattler, D. N., Kaiser, C. F. ve Hittner, J. B. (2000). Disaster preparedness: Relationships among prior experience, personal characteristics, and distress. *Journal of applied social psychology*, 30(7), 1396-1420.
- Selart, M. (2005). Understanding the role of locus of control in consultative decision-making: a case study. *Management Decision*, 43(3), 397–412.

- Shojaee, M. ve French, C. (2014). The relationship between mental health components and locus of control in youth. *Psychology*, 5, 966–978.
- Sims, J. H., ve Baumann, D. D. (1972). The tornado threat: Coping styles of the North and South. *Science*, 176(4042), 1386-1392.
- Skinner, E. A., Zimmer-Gembeck, M. J. ve Connel, J. P. (1998). Individual Differences In The Development Of Perceived Control. *Monographs Of The Society For Research In Child Development*, 63(2–3), 1–224.
- Sorensen, J. H. (1983). Knowing how to behave under the threat of disaster: Can it be explained?. *Environment and Behavior*, 15(4), 438-457.
- Spector, P. E. (1982). Behavior in organizations as a function of employee's locus of control. *Psychological Bulletin*, 91(3), 482–497.
- Şahin, N. H., Basim, H. N. ve Çetin, F. (2009). Kişilerarası Çatışma çözme yaklaşımlarında kendilik algısı ve kontrol odağı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2), 153–163.
- Şeşen, H. (2010). Kontrol Odağı, Genel öz Yeterlik, iş tatmini ve örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: Ankara'da bulunan kamu kurumlarında bir araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 195–220.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2015). Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tabak, A., Erkuş, A. ve Meydan, C. H. (2010). Denetim odağı ve yenilikçi birey davranışları arasındaki ilişkiler: Belirsizliğe tolerans ve risk almanın aracılık etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 159–176.
- Tokat, B., Kara, H. ve Ülkün, N. (2007). Yöneticilerin sorun çözme yetenekleri ve kontrol odağının belirlenmesi: Dpü örneği. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (11), 1–11.
- Tüzün, C. ve Vuran, E. (2011). *Depreme Karşı Yapısal Risklerin Azaltılması ve Yapısal Güçlendirme*. (M. Erdik, Ed.).

Uzunçibuk, L. (2009). Doğal afetlerin kentsel ve bölgesel planlamada yeri. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 2(101), 18–27.

Yeşilyaprak, B. (2000). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yılmaz, İ. ve Öztürk, D. (2017). Dinamik çığ tehlike değerlendirmesi için bayes ağlarının cbs'ye entegrasyonu: Ukva perspektifi. *Union Chambers Of Turkish Engineers And Architects International Geographic Information Systems Congress 2017*, 41.

